

De bondgenoot van de bedrieger

Tinneke Beeckman
filosofe en schrijfster

‘Sihame El Kaouakibi’s magische kracht van selfmade ondernemer straalde ook af op wie met haar samenwerkte.’

De saga rond Sihame El Kaouakibi blijft duren. Hoe de kaarten juist liggen, moeten rechtbanken uitzoeken. Maar het staat vast dat El Kaouakibi veel vertrouwen en welwillendheid wist op te wekken bij politici, bedrijfsleiders en journalisten. Hoe was dat mogelijk? De Amerikaans-Russische Maria Konnikova, doctor in de psychologie, schreef met

The confidence game. The psychology of the con and why we fall for it every time (2016) een werk dat kan helpen om het fenomeen te begrijpen.

Waarom laat je je soms verleiden en oplichten? Omdat mensen erin slagen jouw vertrouwen te winnen. En ze geven je het gevoel dat ze je iets aanbieden. In werkelijkheid verlies je. Wanneer je beseft wat er is gebeurd, is het te laat. En op dat moment ben je allicht niet geneigd om het bedrog aan de grote klok te hangen. Want als gedupeerde verlies je prestige: je bent blijkbaar niet zo alert en scherp als je wilt lijken. De stilte van de benadeelden verklaart deels waarom bedrog langere tijd kan doorgaan. Het is opmerkelijk, maar niet verrassend, dat interne klokkenluiders en leden van de raad van bestuur van Let's Go Urban het geknoei naar buiten brachten, en niet de gedupeerde bedrijfsleiders, politici of journalisten, die gewillig meestapten in haar verhaal.

Dit is een ander aspect: oplichters vertellen overtuigende, emotionele persoonlijke verhalen. Die beïnvloeden iemands oordeel sterker dan formele, rationele feiten. Als een feit aannemelijk klinkt, wil je het nog bewezen zien. Als een verhaal aannemelijk klinkt, geloof je dat het waar is, aldus Konnikova. In dat mooie verhaal van de oplichter mag je meedoen, ook jij kunt er deel van worden. Die uitnodiging verhoogt de indruk dat je vrijwillig en zonder druk hebt toegehapt.

Overmoed en zelfoverschatting zijn de instrumenten waarmee de con-artist tewerk gaat. Diezelfde kenmerken worden de bedrieger vroeg of laat fataal

De tijdgeest bepaalt gedeeltelijk welke verhaalformules goed werken. Je bent geneigd je met iemand te associëren omdat die weerspiegelt hoe je bent, hoe je wilt zijn of hoe je wilt lijken. Wat dat precies inhoudt, kan verschillen. Een slachtoffer van Bernie Madoffs piramidespel vertelde dat diens afkomst, connecties en reputatie vertrouwen wekten, omdat hij zo graag tot Madoffs leefwereld wilde behoren. El Kaouakibi's projecten hadden een andere aantrekkingskracht. Als je met haar samenwerkte, participeerde je aan een ideaal van 'empowerment' en verantwoordelijkheid, aan de strijd tegen racisme en discriminatie. Haar magische kracht van selfmade ondernemer straalde ook op jou af.

Dat alles heeft nog meer effect wanneer je jezelf overschat. Bijvoorbeeld wanneer je vindt dat je wel recht hebt op een gelukje. Konnikova illustreert die neiging tot zelfoverschatting met de bizarre zwaktes die mensen van zichzelf kunnen toegeven (en die ook in gewone interviews opduiken): mensen noemen zichzelf te perfectionistisch, te open, te vertrouwend. Wat betekent dat ze bij zichzelf vooral kwaliteiten zien.

Waarom zou je dan niet het geluk hebben dat iemand je de buitengewone gelegenheid biedt, waar je al zo lang op wacht? Daar ga je het best snel in mee, want er zijn nog geïnteresseerden. Zo val je voor de pitch van de oplichter.

Zodra je intekent, word je selectiever in de informatie die je wil erkennen. Hoe hoger de inzet, hoe minder je geneigd bent tot strenge controle. Je wordt, bizar genoeg, de bondgenoot van de bedrieger: ook jij wil dat het mooie verhaal verdergaat.

Overmoed en zelfoverschatting zijn de instrumenten waarmee de con-artist tewerk gaat. Diezelfde kenmerken worden de bedrieger vroeg of laat fataal. Maar veel schuldinzicht

hebben de daders in Konnikova's verhalen doorgaans niet. Ze betreuren vooral dat ze betrappt werden.

Konnikova behandelt geen politieke affaires. Dit is een apart aspect van El Kaouakibi's zaak. Maar duidelijk is dat het politieke bestel structuren heeft om oplichting moeilijker te maken. Op voorwaarde dat politici daar gebruik van maken. Commissies, administraties en audits dienen precies om de kracht van één verhaal te ontmijnen en de realiteit te laten spreken. Vriendjespolitiek is alleen al daarom een slecht idee: oplichters opereren makkelijker wanneer persoonlijke contacten volstaan om middelen te krijgen.

Je kunt als politicus pech invoeren omdat je de foute mensen hebt ontmoet. Maar het is geen pech meer wanneer je de controlemechanismen hebt helpen te omzeilen. 'Je moet niet het slachtoffer uithangen, maar je verantwoordelijkheid nemen.' Wat klonk die boodschap goed toen El Kaouakibi ze verkondigde.